

ESSAY, DEBAT EN DIALOOG

Deze rubriek is een forum voor debat over kwalitatief methodologische kwesties. Wie een idee heeft voor een thema of reactie wil leveren op een eerder verschenen stuk, vragen wij contact op te nemen met Fred Wester: f.wester@maw.ru.nl.

Secundaire analyse van kwalitatief materiaal

*Fred Wester**

Achtergrond DANS-project 'Wat veteranen vertellen'

Sociaalwetenschappelijk onderzoek wordt al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw gearchiveerd met als doel data beschikbaar te stellen voor secundaire analyse door andere onderzoekers. De achtergrond daarvan is dat het verzamelen van dit soort onderzoeksmateriaal meestal met overheidsgeld wordt gefinancierd vanuit de gedachte dat het kengetallen met betrekking tot maatschappelijke ontwikkelingen oplevert, die voor het beleid van meerdere instanties relevant kunnen zijn. Vooral databestanden van grootschalig kwantitatief surveyonderzoek, zoals die van CBS en SCP, zijn gearchiveerd en toegankelijk gemaakt voor onderzoekers. Aanvankelijk gebeurde dat in het Steinmetz Instituut. In 2004 werd op initiatief van KNAW en NWO een nieuw nationaal instituut opgericht voor de wetenschappelijke data-infrastructuur in de sociale en geesteswetenschappen. In dit instituut, DANS (Data Archiving & Networked Services), worden ook data van historisch onderzoek en archeologisch onderzoek beheerd, die eerder in afzonderlijke archieven waren ondergebracht. DANS maakt gebruik van de mogelijkheden die digitalisering en internet bieden om de data-infrastructuur te verbeteren en te vernieuwen. Zo komen allerlei bestaande archieven als dataprogramma's via één instituut beschikbaar, terwijl ook initiatieven worden opgezet om nieuwe dataprogramma's op te zetten (zie website DANS: www.dans.knaw.nl). Een van de initiatieven van DANS betreft een pilot voor de opslag van kwalitatieve gegevens, die is gericht op de inventarisering van de mogelijkheden en problemen met betrekking tot de archivering van het materiaal en de resultaten van kwalitatief onderzoek.

De opzet van het proefproject

In samenwerking met KWALON heeft DANS een proefproject opgezet waarbij bestaand materiaal vanuit verschillende invalshoeken wordt geanalyseerd. De doelstelling van het voorbeeldproject was eenvoudigweg te laten zien wat een her-

* Fred Wester is hoogleraar communicatiewetenschap aan de Radboud Universiteit te Nijmegen en voorzitter van KWALON, het platform voor Kwalitatief Onderzoek. E-mail: f.wester@maw.ru.nl.

Fred Wester

analyse van kwalitatief interviewmateriaal vanuit verschillende wetenschappelijke invalshoeken oplevert. Het gaat er hierbij in eerste instantie niet om dat de verschillende analyses elkaar corrigeren of aanvullen, de nadruk ligt erop de ruimere gebruiksmogelijkheden van het interviewmateriaal te demonstreren door dat materiaal vanuit verschillende invalshoeken te ontlede. Een nevendienstelling is om in de praktijk te ervaren welke problemen en beperkingen men daarbij tegenkomt en mogelijke oplossingen voor die problemen te formuleren. Men kan hierbij denken aan de inzet van digitale technieken voor de toegang, bescherming, ontsluiting en verrijking van het onderzoeksmateriaal.

Concreet werd gekozen voor heranalyse van interviewmateriaal dat in het kader van het Interviewproject Nederlandse Veteranen door het Veteraneninstituut wordt verzameld.

Nederlandse militairen hebben gevochten in de Tweede Wereldoorlog, zijn ingezet in Korea en Nederlands-Indië en hebben later deelgenomen aan internationale missies, zoals in Libanon, Cambodja, Bosnië, Eritrea en Urugan.

In de interviews van ongeveer twee uur komen de verschillende fasen van het leven van de veteraan aan bod: de gezinssituatie als kind, de schoolloopbaan, de intrede in de krijgsmacht, de voorbereiding op het conflict/de uitzending, de ervaringen tijdens de uitzending, de terugkeer naar Nederland en tot slot de overgang naar de huidige situatie in de burgermaatschappij. De focus van het interview ligt op de periode tijdens de uitzending en de periode erna.

Voor het DANS-project zijn 26 van deze interviews getranscribeerd en aan de deelnemende onderzoekers beschikbaar gesteld. Uiteindelijk hebben zeven onderzoekers (enkele met een assistent) hun analyse uitgewerkt. De onderwerpen variëren van een vraag naar beelden van andere militaire groepen, een analyse van het discours rond geweldshandelingen, een vraag naar morele dilemma's, een vraag naar stereotypering van 'de anderen', een vraag naar kenmerken van verhalen over traumatische gebeurtenissen, de rol van spiritualiteit en religie, en een vraag naar aanvulling of correctie van geschiedschrijving. De invalshoeken verschillen daarin van elkaar dat zij geïnspireerd zijn op werk uit de filosofie en ethiek, sociologie, antropologie, geschiedenis, psychologie, geneeskunde en/of taalkunde (zie Van den Berg, Scagliola & Wester, 2010).

Het project startte met het idee dat verschillende onderzoekers met het materiaal aan de slag zouden gaan en daar op een studiedag verslag van zouden doen. Vervolgens is die doelstelling uitgebreid tot de productie van een bundel, waarin deze verschillende analyses zouden worden gepresenteerd: dat is *Veteranen aan het woord* geworden, een uitgave van KWALON en DANS bij Amsterdam University Press (AUP). In de loop van het project is subsidie aangevraagd bij Surfnet om een zogenoemde Verrijkte Publicatie (VP) te realiseren (zie www.watveteranenvertellen.nl). Een VP maakt het mogelijk te verwijzen naar meer en grotere fragmenten dan in een standaardpublicatie gebruikelijk is. Bovendien gaat het niet alleen om transcripties, maar de betreffende fragmenten uit de interviews kunnen dan ook als gesproken tekst worden afgespeeld.

Tot zover de achtergrond en opzet van dit project, dat we hier gebruiken om te discussiëren over de mogelijkheden en beperkingen van secundaire analyse van kwalitatief materiaal.

1. Dit proefproject was geen secundaire analyse

In dit proefproject hebben onderzoekers laten zien dat je een interviewbestand kunt gebruiken om vanuit een bepaalde invalshoek en vraagstelling een analyse uit te voeren en daar een antwoord bij te formuleren. Voor de meeste onderzoekers hield dat in dat zij een exploratieve analyse hebben uitgevoerd, waarin zij voorlopige ideeën ontleend aan de invalshoek nader hebben uitgewerkt. Een echte secundaire analyse zou betekenen dat een primaire onderzoeker vanuit een bepaalde vraagstelling de data heeft verzameld en ook geanalyseerd en dat bovendien materiaal en analyse vanuit die invalshoek zijn opgeslagen en gedocumenteerd, dat wil zeggen van aanvullende contextbeschrijvingen zijn voorzien met betrekking tot keuzes omtrent opzet, sampling, dataverzameling en analyseprocedures. Je zou kunnen zeggen dat het complete verslag van de primaire onderzoeker, van uitgangspunten tot conclusies, de context vormt voor het interviewmateriaal dat door een eventuele secundaire onderzoeker wordt geanalyseerd. De tweede onderzoeker kan begrijpen waarom er op deze manier is doorgevraagd en waarom een antwoord in deze woorden wordt gegeven, vanwege die gegeven onderzoekscontext. Het onderzoeksrapport inclusief het bijbehorend documentatiemateriaal zijn dus voor een secundaire analyse het uitgangspunt, niet alleen om het onderzoek te kunnen kritiseren, maar ook om het interviewmateriaal te kunnen beoordelen, bijvoorbeeld de relevantie voor een andere onderzoeksvraag. Als men kwalitatief onderzoek wil archiveren en beschikbaar stellen voor andere onderzoekers is er dus een uitgebreide documentatie noodzakelijk waarin een consistent beeld van onderzoek en materiaal wordt geschetst, en dat kan alleen als het materiaal eerst is uitgeanalyseerd. Dat was hier niet het geval.

2. Geen secundaire analyse, maar exploratieve analyses

De gangbare praktijk in interviewonderzoek is dat de onderzoeker een gefaseerd proces volgt waarbij men al interviewend en analyserend thuis raakt in het onderwerp en in de wijze waarop het onderwerp aan de orde kan worden gesteld, de verschillende manieren waarop in de interviews over elk onderwerp kan worden doorgevraagd, de thema's die door de respondenten naar voren worden gebracht en de patronen die kunnen worden gevonden. In feite is zo'n kwalitatief interviewonderzoek een leerproces waarin de onderzoeker thuis raakt in de onderwerpen, de manieren van praten daarover en de mogelijkheden voor het doorvragen. Deze achtergrondkennis gebruikt de onderzoeker vervolgens voor de analyse van zijn of haar interviewmateriaal.

Bij het onderhavige proefproject was de situatie echter nogal anders. De interviews zijn uitgevoerd op grond van doelstellingen en instructies die de onderzoekers niet zelf hebben geformuleerd. De onderzoekers moeten het in principe doen met de gespreksteksten zoals die door anderen tot stand zijn gebracht. Dat kan bijvoorbeeld betekenen dat over de onderwerpen waarin de onderzoeker geïnteresseerd is, niet expliciet is doorgevraagd. Dat geeft daarmee ook de beperkingen van een dergelijke analyse aan. Begrippen en categorieën kunnen nu alleen worden gevoed door vergelijken van voorbeelden en niet door *theoretical sampling*. Dat betekent dat de analyse een exploratief karakter houdt, waarbij terugkerende

Fred Wester

inhoudsaspecten en variaties worden onderkend, maar niet systematisch kunnen worden gecheckt en expliciet worden getoetst. Daarvoor zou aanvullende en gerichte dataverzameling noodzakelijk zijn, maar dat viel buiten de doelstelling van het proefproject. Het proefproject is zeer geslaagd, de verschillende analyses bieden interessante uitzichten, maar helaas versterkt dit geheel toch het beeld dat kwalitatief onderzoek vooral explorerend is en niet afgerond.

Herhaling van onderzoek zou de kwaliteit van kwalitatief onderzoek kunnen verhogen.

Daarom is aandacht voor de problemen en beperkingen van herhaling van kwalitatief onderzoek een belangrijk onderwerp.

Literatuur

Berg, H. van den, Scagliola, S. & Wester, F. (2010). *Wat veteranen vertellen; verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties*. Amsterdam: Pallas Publications AUP.